

A modern világ jelképévé (és tudjuk: valóságává) válik a mindent elárasztó zaj, amely több vers visszatérő témája. Például: „Hajnali négyig zsidongnak, hahotáznak. / Jaj azoknak, akik csak aludnának” (*Kocsma melletti*); „Azoké csak, akik más utcában laknak? / Meg azoké, akik engedélyt kiadnak?” (*Kié az utca?*, 3). A szerkezet logikája fölébe kerekedik az alapvető emberi szükségleteknek, normalitásnak. Az emberi közösség az esetenkénti udvariasságra és a magánéleti szerencsére korlátozódik: „Nem érdekel már, hogy a járdán megelőznek, / de ha tudsz, kitérsz még a szembejövő nőknek” (*A járdán*); „Vénülést nem lehet visszafordítani, / de lassul, ha fékez melletted valaki” (*Forma X*). Ám még ez is elég lehet, hogy megmentsük a lelkünket:

„Aki megmozdulhat, sírhat valakiért, / az ne kiabáljon, hogy hiába élt” (*Dünnögő*).

Öregség, Európa, magyarság egyszerre jelzi, közelít a vég: „Szeleket táncoltató sétatéri fák, / vége a bálnak? Döndül? Bezár a világ?” (*Döndül?*). De a végben talán a kezdet: „Európa, te vén spiné, de jó volna, / ha egy tüzes bika megint elrabolna” (*Európa*). Majd eldől, miben áll a cél. Addig is marad az út: „Ne azon filózz, hogy megérte, nem érte... / Megszelídítetted. Felelős vagy érte” (*A tanulság*); „Amikor látja, hogy hiába keresi, / döbben rá, hogy ez, a keresés élteti” (*A keresés*). Persze, az irány az fontos, a legfontosabb: „Nem az a kérdés, van-e tengerünk, / csak az, hogy akkor miért süllyedünk?” (*A kérdés*).

PÉCSI GYÖRGYI

Ferenczes István: Arghezi ← Ergézi

Hargita Kiadóhivatal, 2015

A 2015-ös év román–magyar irodalomtörténeti szenzációja Ferenczes István filológiai, oknyomozói kutatásának az eredménye, amelyet most kétnyelvű, román–magyar kötetben is megjelentetett a csíkszeredai Hargita Kiadóhivatal (román fordítás: Bartha György).

Ferenczes István hosszas nyomozás után kiderítette, dokumentumokkal bizonyította, hogy a legjelentősebb 20. századi román költő, Tudor Arghezi (1880–1967) édesanyja valódi neve Ergézi Rozália, nemzetiségét tekintve pedig székely-magyar. Kutatásainak eredményét Ferenczes először a 2015. januári Székelyföld folyóiratban tette közzé, majd részben további vizsgálódásainak kiegészítését, részben írása visszajelzéseinek földolgozását szintén a Székelyföld 2015. decemberi számában jelentette meg. Román irodalomtörténészek körében is erős visszhangot váltott ki munkája, s hogy nemcsak értetlenség fogadta, jelzi Vladimir Udrescu írása (Székelyföld, 2015/12), amelyben a román író, újságíró minden részletében elfogadólag összegzi Ferenczes megállapításait.

„Az anyám kún volt, az apám félig székely, félig román vagy tán egészen az”, írta József Attila, az irodalomtörténet – Méliusz József alapkutatásával – kiderítette a családját elhagyó román apa későbbi sorsát és román családját. Petőfi anyja tót szolgáló-

lány, Arany szerint gyengén ejtette a magyar szót, apja, az öreg Petrovics szintén szláv. Nincs ebben semmi ördögi, hogy egyszer csak kiderül, az egyik legnagyobb, világirodalmi rangú román költő sem irodalmi nemzetének tiszta leszármazottja. Arghezi esetében azért különös mégis, mert ő maga sem tudta pontosan, hányadán is áll a szülők dolgában, abban azonban bizonyos volt, hogy az anyjával valami nem stimmel. Nem írt, nem beszélt élete első tíz évéről, vagy ha igen, ellentmondásosan, rejtélyesen, takargatta, titkolta eredetét. Az Argheziéknél megforduló vendégeknek úgy mutatta be a ház idős asszonyát, mint egykori dajkáját, s gyermekei német nevelőnőjét, de némelyek tudni vélték, hogy valójában az édesanyja. A román irodalomtörténészek addig jutottak, hogy Arghezi Bukarestben cselédnyként szolgáló anyja valószínűleg Brassó környéki szász lehetett, apja a craiovai eredetű Nae Theodorescu (két ilyen nevű is számtalánba jött), T. Arghezi pedig az ő törvénytelen gyereke.

Ferenczes rendkívül szövevényes kutatási eredménye szerint – a legrövidebb sommázat – Ergézi Rozália a Homoród környéki Szentkeresztbányán született 1859-ben, anyja csíki székely, apja Bukovinából áttelepült német bányász. A mindkét ágon katolikus család a magyar nyelvet használta, de a román és – az apai nagyszülők révén – a né-

PÉCSI GYÖRGYI (1958) Budapest

metet is beszélte. Rozália tizenhárom évesen félárva marad négy testvérével, ezért 1878 körül Bukarestbe megy szolgálónak, egy Pârvulescu nevű gyarmatáru-kereskedőhöz. Ugyanekkor érkezik a fővárosba a vele egykorú cukrászinas, Nae Theodorescu is. A két fiatal egymásra talál, s 1880-ban megszületik szerelmük gyümölcse, a későbbi költő, Tudor Arghezi – Ion Nae Theodorescu néven. A cukrászinas egy jó házassággal rendezi a saját sorsát, fiát később a nevére veszi, anyagilag támogatja – Rozália pedig kénytelen a Pârvulescu-házban maradni szerelemgyerekével, s ahogy a megesett lányok, időről időre hazaviszi a nagyszülőkhöz, Szentkeresztbányára. Tíz év múlva Pârvulescunak is fiút szül; utóbb Pârvulescu is a nevére veszi a maga fiát, de ő sem vezeti oltár elé a lányanyát. Rozália – lehetetlen helyzetben – neveli két apától született fiait. A Pârvulescu fiú később ügyvéd lesz, a Theodorescu fiú fiatalon megszakítja apjával a kapcsolatot, – eufemisztikusan – írói nevet választ, tulajdonképpen megtagadja apját: Ferenczes szerint az Arghezi családnevet az anyai ágról vette (Argezi–Ergézi szóbeli elérés is lehet), a Tudor keresztnevet apai nagyapjától. A költő kolostorba, majd Svájcba menekül, megismerkedik egy román tanárnővel, s hogy ne tudóják ki a mezalion, a nő Párizsban szüli meg törvénytelen gyermekét, Eliazart – a későbbi Eli Lothar világhírű fotográfus filmrendező –, és ott is hagyja. Arghezi hazaviszi a fiút, és Ergézi Rozáliára bízta a nevelését. Arghezi a második házasságából született két gyerekének a nevelését is Rozáliára bízta – ekkor mint a gyerekek német nevelőjét veszi magához. Felesége nagyon nem szívelte a „dadát”, a gyerekek fölnevelése után kiteszi a házból. Rozália előbb albérletbe kerül, majd költő és ügyvéd fia (a féltestvérek) 1943-ban leromlott egészségi állapota miatt egy Bukarest környéki elmebetegek házában helyezik el. Nem látogatják, 1944-ben meghal, a temetésen a családból senki nem jelenik meg.

Ez így, összegezve egyszerű – a valóság azonban olyan, mint egy túlbujánzó képzelettel vizionált rossz romantikus regény. Nincs megbízható családi emlékezet, nincsenek dokumentumok, illetve valamennyi akad, de a megbízhatatlan és hiányzó emlékezet miatt sokáig nem ott keresik és nem azt a dokumentumot találják meg a román irodalomárok, amit kellene, bár Arghezi halála után tulajdonképpen mindent tisztáztak a költő sejtelmes privát szférájáról, kivéve az anya kilétét: álmukban sem gondolták, hogy a „román nyelv géniuszának” egy magyar cselédlány lehetne az anyja – elég kellemetlen, hogy zabigyerek. Kódósítás, homály, zavar, kuszaság minden irányban: az ügyvéd fiú úgy

tudta, hogy édesanyjuk a Brassó melletti *Secheliban* helységben Ion Argesi és Sofia szülőktől származik. Rozália osztrák–magyar alattvalónak, német nemzetiségűnek és katolikusnak, később románnak és ortodoxnak is, sőt időnként Pârvulescunak, máskor Maria Theodorescunak mondta magát. Arghezi úgy nyilatkozott, hogy családnevét az Arges ókori folyó nevéből vette – nem beszél anyjáról, eltagadja őt, és elhallgatja, amit a féltestvér magától értetődően elmond, hogy románul, németül magyarul is értettek, beszéltek.

A rejtélyes magyar vonalra először Kányádi Sándor figyelt föl. 1962-ben néhány fordításával felkereste Bukarestben az akkor 82 éves Tudor Arghezit, aki megjegyezte: „Én is tudok kicsit magyarul. Emberek vagyunk, megértjük egymást.” Elmondja, hogy gyerekkorában sokszor oltotta szomját a homoródfürdői borvizekben, s hibátlan magyar kiejtéssel felsorolja a Homoród-menti falvak nevét. „Kell itt valaminek lennie, hiszen ha egy 82 éves román ember ennyire tiszta mondatokat, szavakat mond ki magyarul, akkor ehhez a nyelvhez valamikor nagyon szorosan kötődhetett. Kányádi ebből azt a következtetést vont le, amit talán Arghezi is megerősített, hogy gyermekkorában a családjukban szolgáló székely cselédlány hozta nyaralni, s ekként tanulhatott meg »egy kicsit« magyarul” – idézi, írja Ferenczes.

A múlt években Ferenczes István elkezdte felkutatni és megírni saját családjának sorsát (*Veszedelemről álmodom* című memoárját a Kortárs folytatásokban közölte). Édesapja a két háború között részt vett a román főváros építkezéseiben, megismerte a bukaresti magyar kolónia életét – Ferenczes itt figyelt föl a székelyföldről oda vetődött cselédlányok nemegyszer szívszorító történeteire, s ezen a szálon kezdett el kutakodni Arghezi lehetséges magyar kapcsolata után. S innentől megszállott, vérbeli oknyomozó újságíróként, empátiás szociográfusként, meggyőződött személyes érdekességgel és nem kevés költői intuícióval vetette bele magát a témába: az *Arghezi ← Ergézi* című összegző könyve nem rigorózus irodalomtörténész, biográfus munkája, hanem az egzakt tényekre épülő szociográfusé, esszéirőé és a lírai költőé. De azt is mondhatjuk, hogy kalandos filológusi, szellemi út-leírás, mert nemcsak a végkövetkeztetésről, hanem az odáig vezető zezugos útról is érzékletesen beszámol: zsákutcáiról, hiábavaló erőfeszítéseiről, s aztán lelkesült örömmel a kirakós mozaik egy-egy megtalált apró eleméről, hogy a dokumentumok, ellenőrzött emlékek és a maga sorstapasztalata alapján megjelenítse az olvasó számára azt a mostoha sorsú félárva, többszörösen megesett, sokszo-

rosan kihasználta, de soha el nem vállalt kis cseléd-lányt, akit Ferenczes István nagyon mélyen a szívébe zárt. Mert ennek a revelatív, oknyomozó könyvnek az igazi főszereplője nem annyira a szerző által is igen nagyra becsült költő, Tudor Arghezi, hanem az ő valóságos, igazi anyja, Ergézi Rozália. Egy a sok száz vagy ezer székelyföldi leányból, a szegénység „emberfölöslegéből”, aki idegen környezetben, egy szál maga próbált reménykedni a jóban, hogy megalázottan kiegyezzen a puszta életben maradással. Ezért írja Ferenczes: „Mikecs László egyik írásában arról ír, hogy a századfordulón egy bukaresti bojárnak szándékában állt felállítani a székely cseléd-lány szobrát. A szoborból nem lett semmi. Én viszont azt mondom, ha valaha, valahol sor kerülne ilyen szoborállításra, mindenképpen Ergézi Rozáliáról, Tudor Arghezi székely édesanyjáról kellene megmintázni.”

Ferenczes István nagyon mélyen a szívébe zárta Ergézi Rozáliát – a biográfia pontosítása mellett ezért is oly fontos számára, hogy értelmezze az anya-fiú viszonyt. Arghezit zárkózott, mogorva embernek tartották, aki a legszűkebb családján kívül senkit nem szeretett. Vajon csak azért nem fedte föl anyjának valódi kilétét, s tartotta még a maga házában is személyzet-sorban, mert szégyellte kétes egzisztenciáját, rangon aluliságát? Arghezi egy kései, 1966-os interjúban bevallotta, hogy „az, akiről mindig azt állította, hogy csupán a »dajkája« volt, az az

asszony nem más, mint az édesanyja”. Ferenczes a szerény tények híján a „költői énnel az igazságához” fordul értelmezésért, az Arghezi-versekhez. Nem kevésbé izgalmas ez a része a könyvnek, ahol az életműben próbálja tetten érni a költőt, s versek sorával igazolja megérzését, hogy valójában „nagyon szeretete azt az asszonyt”, mert amikor titkolta, valójában védte, rejtette őt a kandi idegenek elől. A részleteiben pontos igazság és egykor volt valóság már kideríthetetlen. Annyi bizonyos, hogy Arghezi haláláig gyötördött származása, anyjával szembeni keménysége és büntudata miatt. Ahogy ebben a szépséges, posztumusz megjelent versében is bizonytalansággal az ő emlékével viaskodik: „Szegénynek álmodlak, ki mindig éhes, / Amint szelíden suttogva kéreled / Valamire, nem jut eszembe, mire. / Rendszerint éjjel jössz, rongyosan, a sírből ide, / Mikor az álom ébredésbe lebbent, / Hívsz és keresel az emberi nemben. / És néma könnyekkel zokogsz” (Ferenczes István ford.). Az életmű kiváló ismerőjét, Constantin Popescu-Cademet idézi Ferenczes: „Akárhogyan is, a költő készakarva vagy akaratlanul, az anyja tudtával vagy tudta nélkül, felmagasztalta családnévét, életműve által megpecsételte a halhatatlansággal.”

Az *Arghezi* ← *Ergézi* könyv megjelenése, a titok föllebentése után egy fontos kérdés maradt nyitva: mi, magyarok és románok, tudjuk-e közös javunkra fordítani Arghezit a most megtalált Ergézi Rozáliával?

HAKLIK NORBERT

Méhes Károly: Néma galambok utcája

Scolar, 2015

Porr Benedek, a negyvenöt éves történelemtanár egy kárpátaljai osztálykirándulás során sms-ben értesül hajdani osztálytársa halálhíréről. Az üzenetet éppen a Vereckei-hágónál olvassa el. Méhes Károly aligha választhatott volna ennél megfelelőbb szimbolikus helyszínt új regényének nyitó jelenetéhez. Elvégre amennyiben a honfoglalást gigantikus road movie-ként tekintjük egy egész nemzetel a főszerepben, akkor a Vereckei-hágó az utazás katartikus csúcspontja, a megérkezés pillanata, amelyen túl már az úti cél belakása kezdődik el. A *Néma galambok utcája* című Méhes-regényben azonban ez az emblemikus helyszín egy másik,

egyszemélyes road movie kiindulópontjává lesz, amely a fizikai valóságban Győrtől Máramaroszigetig vezet a főszereplőt, a lélek és az emlékezés tájain azonban még messzebbre, olykor több évtizednyi távolságra kalauzolja el önmaga és mások emlékezetében, s egyúttal arra is lehetőséget nyújt számára, hogy az út állomásain újra meg újra magára öltön egy-egy addig ismeretlen szerepet.

Méhes Károly regényében ugyanis, mint minden valamirevaló road movie-ban, a térképen megtett távolságoknál sokkal fontosabb az a belső út, amelyet önnön lelkének és elméjének tájain jár be a főhős. A felesége által elhagyott, saját életének ese-

HAKLIK NORBERT (1976) Brűn (Csehország)